

Pretexte pentru lectură

Germanii din Banat prin povestirile lor (într-o nouă ediție)

de Dana Lazăr

De mai bine de un sfert de veac, Smaranda Vultur și-a asumat un proiect de mari dimensiuni: harta memorială a Banatului, care să dea seamă asupra trecutului recent, nelecturat în perioada comunistă. Istoriile trăite de cei deportați în Bărăgan¹, poveștile bănățenilor refugiați în Franța la final de război², mărturiile celor două refugii ale basarabenilor și ale bucovinenilor³, relatările supraviețuitorilor Holocaustului⁴ și ale etnicilor germani deportați în Rusia alcătuiesc toate un discurs programatic, memorial și identitar.

Trebuie amintit că, atunci când grupul de cercetători coordonat de Smaranda Vultur a început să facă teren, istoriografia românească se găsea într-un moment de cotitură, în care „discursul istoriografic se distanța de empirismul neopozitivist în plan metodologic și de modelul etno-național în ce privește construcția explicației istorice”.⁵

Intr-un context în care istoricii nu se grăbeau să descifreze istoria recentă, intelectualul umanist și-a luat sarcina de a părăsi direcția etnocentristă și de a deschide o zonă de cercetare care să redescopere

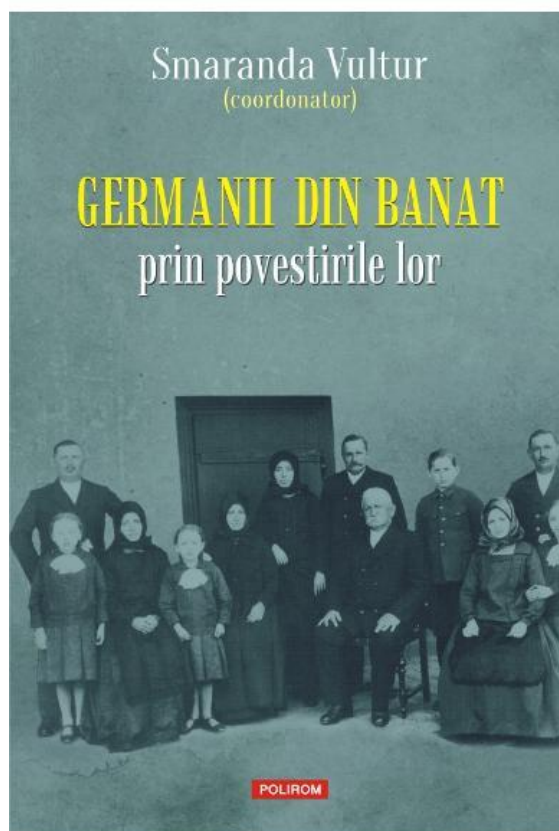
¹Smaranda Vultur, *Istorie trăită-Istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956*, Editura Amarcord, Timișoara, 1997.

²Smaranda Vultur, *Francezi în Banat, bănățeni în Franța*, Editura Marineasa, Timișoara, 2012.

³Smaranda Vultur, *Basarabeni și bucovineni în Banat*, Editura Marineasa, Timișoara, 2010.

⁴Smaranda Vultur(coord.), *Memoria salvată. Eyreii din Banat, ieri și azi*. Editura Polirom, Iași, 2002 și *Memoria salvată II. Cine salvează o viață salvează lumea întregă*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2010.

⁵Sergiu Musteață, Igor Cașu (coord.), *Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa*, Editura Cartier, Chișinău, 2011, p. 152.

diversitatea culturală, să ofere studii referitoare la minorități, relații interetnice, istorie locală, istorie a mentalităților, antropologie. Sursele din arhive nu erau încă ușor de accesat, însă puteau fi căutați martorii, acele persoane care traversaseră episoadele istoriei recente, despre care nu se vorbise în ultimele decenii. Așa a debutat această amplă lucrare de adunare în volume a interviurilor de tip „povestea vieții”, sub un mărturisit „imperativ al urgenței” și cu scopul de a aduce o necesară „reexaminare a conștiinței”.

Smaranda Vultur a arătat că nu își propune să suplinească rolul istoricului, ci doar să îl sprijine,

oferind un document util spre interpretare. Expertiza antropologului a fost preluată de Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România în momentul când, în anul 2006, *Raportul Final* al Comisiei a condamnat comunismul.⁶

Consistente studii dedicate comunității germane au mai fost publicate: Vasile Docea⁷ a fost preocupat de tema preluării modelului cultural german, Hannelore Baier⁸ și Doru Radosav⁹ au scris despre acțiunea de deportare a etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică în anul 1945, iar Mihai Panu¹⁰ a tratat problema opțiunilor politice ale etnicilor germani.

Ediția de față a cărții Smarandei Vultur, *Germanii din Banat prin povestirile lor*¹¹, vine după o foarte bună receptare a primei ediții apărute în anul 2000. Cartea se compune din 39 de interviuri, precedate de o prefață a autoarei-coordonatoare, de două repere introductive, semnate de Rudolf Gräf și de Valeriu Leu și este însoțită de un glosar de termeni foarte util și, față de prima ediție, de un dosar iconografic îmbogățit. Este un volum foarte dens, aparținând, ca model de construcție a discursului, antropologiei istorice, metodologia folosită fiind interviul de tip „povestea vieții”. Pentru că, așa cum spune autoarea, memoria generează memorie, iar germanul are un cult al memoriei, o seamă dintre interviurile adăugate în această a doua ediție sunt realizate cu urmașii celor care au traversat un episod sau altul (acestor mărturisitori fie li s-au povestit

faptele, fie ei înșiși s-au informat în vederea relatării, din cărți ale locului natal, *Heimatbuch*, sau din alte surse). Interviurile sunt grupate în jurul evenimentelor traversate (deportarea în URSS și cea din Bărăgan) ori în funcție de o apartenență la un anumit grup a celor intervievați (germanii francezi din Tomnatic, germanii pemi din Gârâna).

Poveștile de viață aparțin unor oameni obișnuiți (țărani, intelectuali, meșteșugari) al căror glas nu ar fi avut cum să ajungă public, dar și unor persoane exemplare (cum a fost Sebastian Kräuter, episcop romano-catolic al Diocezei Banatului ori Ștefan Boleraz, campion național la canotaj, aflat în lotul care urma să participe în 1952 la Jocurile Olimpice de la Helsinki, arestat din cauza unei scrisori). Valoarea documentelor produse în acest fel, stocate și în arhiva de istorie orală de la Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” din Timișoara, nu se oprește la plăcerea textului. Asupra lor cercetătorul (istoric, filolog, antropolog) este invitat să opereze. De pildă, pentru cititorul interesat să descifreze aspectele politice ale culpabilizării în masă a cetățenilor de etnie germană tineri, necombatanți, soldată cu deportarea pe criterii etnice la munca de reconstrucție a URSS, interviurile se constituie într-un drept la replică al celor „instrumentalizați atât de către Național Socialiști, cât și, mai apoi, de comuniști”¹².

În acest sens este pilduitoare mărturia lui Ignaz Bernhard Fischer, care explică: „noi n-am fost întrebați dacă vrem sau nu, a trebuit să ne înscriem în DJ, adică Deutsche Jugend, și nu Hitlerjugend, pentru că din acestea din urmă făceau parte numai cetățenii germani, noi nu eram. Mie bineînțeles că nu

⁶Este vorba despre capitolul *Deportările și dislocările de populații din România anilor 1950. Instituția domiciliului obligatoriu din Raportul Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, coord. Vladimir Tismăneanu, Editura Humanitas, București, 2006, pp. 289-306.

⁷Vasile Docea, *Străinii de-alături. Explorări în istoria minorităților și a comunicării interculturale*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006.

⁸Hannelore Baier, *Departate, în Rusia, la Stalino: amintiri și documente cu privire la deportarea în Uniunea Sovietică a etnicilor germani din România, 1945-1950*, Editura Fundației Academia Civică, 2003.

⁹Doru Radosav, *Donbas, o istorie deportată*, Satu Mare, 1994.

¹⁰Mihai Panu, *Capcanele ideologiei: opțiuni politice ale etnicilor germani în România interbelică*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.

¹¹Smaranda Vultur, (coord.) *Germanii din Banat prin povestirile lor*, ed. a 2-a, rev. și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2018.

¹²Mihai Panu a avansat în lucrarea citată următoarea interpretare: „Cazul minorității germane din România este unul cu totul aparte, întrucât acest grup a devenit atât victimă a totalitarismului nazist, cât și a celui comunist. Concret, este vorba despre două faze distincte, deși foarte apropiate în timp: instrumentalizarea politică a acestei minorități de către Național socialiști mai ales prin intermediul Grupului Etnic German și, mai apoi, după sfârșitul celui de al doilea război mondial, instrumentalizarea orchestrată de comuniști, manifestată printr-o culpabilizare în masă, revanșardă, soldată cu deportarea a numeroși cetățeni nevinovați în URSS sau Bărăgan, pentru simplul motiv de a fi aparținut unui anumit grup etno-cultural, devenit indezirabil și de a fi fost înglobați, de cele mai multe ori fără știrea și voia lor, într-o organizație Național socialistă precum GEG”.

mi-a placut, toată educația mea a fost catolică și acele manifestări erau mai mult sau mai puțin antibisericești...erau tot felul de indivizi necoți”. Apoi, Ronald Wiest descrie maniera asemănătoare în care se făcea propagandă nazistă în cadrul organizației de tineret și apoi în ședințele de îndoctrinare ale agitatorilor comuniști din lagăr. Irina Stanciu, deportată la Enakievo (Donbas) povestește că, deși a refuzat să se înscrie în vreo organizație, totuși deportarea s-a produs datorită delațiunii unui vecin neamț. Iar Katharina Kühn sintetizează: „ne-au dus (...) numai pe motivul că eram nemți. Dar noi nu am fost de vină ce au făcut nemții lui Hitler cu evreii, nici nu am știut ce se întâmplă. Câte unul a avut radio și ne-a spus ce se întâmplă cu evreii, dar noi am fost nevinovați”. Carol Bereznyak, deportat la Berezovsk, mărturisește: „am fost gimnast, mi-a plăcut să sar în apă, voiam să devin aviator (...) pe vremea aceea aveai nevoie de semnătura părinților ca să faci sport (...) bunica nu a vrut să semneze ca să devin aviator (...) eu atunci am vrut să mă înscriu în armata SS ca să zbor, că în România nu ne luau așa tineri (...) Mama mea și-a dat seama că eu vreau să plec și mi-a spus că o să se arunce de pe pod. A spus că ea nu a crescut copil pentru Hitler”.

Fără a părăsi orientarea antropologiei istorice, pentru cel interesat să chestioneze textul (și) dintr-o perspectivă imagologică, este interesant a fixa coordonatele discursului despre identitate-alteritate la raportul imaginilor reciproce (germani - ruși) din timpul deportării.

Cadrul reprezentărilor neamțului despre el însuși se conturează în jurul valorii supreme care este munca. Ronald Wiest relatează: „erai mai bucuros să mergi la lucru, decât în lagăr, că tot timpul a fost ceva de făcut...și în somn ai lucrat...”, iar Ștefan Boleraz evocă momentul pensionării ca „cea mai mare pedeapsă din viața mea”, Gabriela Murgu, născută Kopony, arată: „neamțul, chiar și în mizerie, el a lucrat.” Onestitatea, cinstea, respectarea cuvântului dat sunt valorile respectate de comunitate, indiferent de context. Eva Pascu povestește: „ne-am scris singuri listele pentru Rusia”, iar Johann Schaftari adaugă: „nu m-au ridicat, eu m-am prezentat aproape singur.” Neamțul respectă regulile impuse, chiar atunci când îi este contraproductiv: același Johann Schaftari evocă momentul din timpul deplasării spre

Rusia, când, trimis de soldații ruși să umple găleți cu apă, în timp ce trenul se pusese în mișcare, în loc să evadeze, el alerga după vagon. Elisabeta Schuster pomenește condițiile stricte din școala Notre Dame („am învățat să fim disciplinați și să ne stăpânim”). Este evocată educația spartană primită în familie, cea care le-a dat rezistență: „cu toate că condițiile materiale i-ar fi permis să aibă nu știu câte covoare, pături și plapume și nu știu mai câte”, povestește Gabriela Murgu, „copiii dormeau în paturi de fier, acoperiți numai cu o pătură, iar în toiu iernii mergeau la școală în pantaloni scurți și cu șosete trei-sfert și niciunul din cei patruzeci de cai nu a fost pus la trăsură ca să-i ducă la liceu”. Martorii își amintesc și despre aplecarea deosebită a deportaților bănățeni către învățarea limbilor străine: „noi ăștia din Banat, obișnuim cu unguerește, sârbește, am prins limba rusă mai repede decât nemții din Germania”.

Pe de altă parte, discursul neamțului despre rusul din lagăr este unul îngăduitor, nerevanșard: Ronald Wiest, deportat în Zaporojie, a înțeles că „tineretul rus a fost adus din Siberia în Ucraina...să nu fie cu părinții, să se descurce singur. Asta a vrut Stalin...Rusul te-a invitat să vii înăuntru și ți-a dat o supă, un borș. Și aia a fost foarte bun”. Tot astfel notează și Carol Bereznyak, deportat în Berezovsk: „În general, rușii nu-s răi. M-am împrietenit cu ei, am stat cinci ani împreună. Nu știau să calculeze, am făcut cu ei matematică”. Modelul propagat de bunul colonizator este prezent și aici: Stefanie Reitmyer, deportată în Kapitalnaia, (Donbas) povestește cum „șvăboacele” le-au transmis localnicilor un mod mai eficient de a cultiva cartoful, iar Victoria Koch, deportată în aceeași localitate, își exprimă o sinceră mirare: „cum se putea ca după atâția ani de comunism, rușii să trăiască așa de mizerabil”.

Smaranda Vultur mărturisea într-un interviu că volumul trebuia să poarte titlul *Saga germanilor bănățeni povestită de ei înșiși*. Cartea este una de referință, ea consemnează o lecție de supraviețuire în condiții atroce, un model de civilizație transmis de-a lungul a trei secole, spre folosul unui public rămas să contemple și să teaurizeze amintirile unei lumi dispărute.